

До спеціалізованої вченої ради ДФ 35.725.108
у Львівському державному університеті
внутрішніх справ
79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата юридичних наук, доцента

доцента кафедри історії держави, права та політико-правових учень
юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

Ригіної Олени Михайлівни

на дисертацію

Бурдіної Тетяни Валентинівни

на тему:

**«Заходи заохочення і стягнення, які застосовуються до неповнолітніх осіб,
засуджених до позбавлення волі, та їх ефективність»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 081 «Право»

у галузі знань 08 «Право»

Актуальність теми дослідження. Тему дисертаційного дослідження слід визнати вельми актуальною. Оскільки, по-перше, на шляху України до євроінтеграції виникла нагальна потреба реформування кримінально-виконавчої системи, у т. ч. запровадження ювенальної пенітенціарної юстиції. При цьому, передусім, мають бути враховані міжнародні стандарти виконання покарання у виді позбавлення волі щодо неповнолітніх. Відтак, дисертантка здійснила всебічний аналіз міжнародно-правових стандартів щодо особливостей застосування до неповнолітніх ув'язнених заходів заохочення і стягнення, закріплених у 13 міжнародних документах універсального та регіонального характеру. Притому здобувачка вперше в сучасній юридичній науці всебічно дослідила стан (обсяг і

зміст) впровадження в національному законодавстві положень таких міжнародних стандартів, виявивши певну неузгодженість деяких норм законодавства з принципами міжнародного права у цій сфері. Відповідно, авторка сформулювала слушні пропозиції щодо удосконалення імплементації міжнародних стандартів з цього питання.

Окрім того, реформування кримінально-виконавчої системи передбачає, зокрема, перехід від карального до виховного, ресоціалізаційного характеру правосуддя, що насамперед покладено в основу ювенальної пенітенціарної юстиції. А власне, дисертантка у представленому до захисту дослідженні обґрунтовує, що досягнення виправлення та ресоціалізації неповнолітніх ув'язнених слід визнати засадничим критерієм доцільності, дієвості й ефективності застосовуваних до них тих чи інших заходів заохочень і стягнень. Притому здобувачка стверджує, що засобом ефективізації заходів заохочення і стягнення, які застосовуються до неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі, виступає принцип індивідуалізації, який проявляється у врахуванні соціально-психологічних властивостей особистості неповнолітнього ув'язненого, а насамперед його ставлення до конкретних видів заходів заохочення і стягнення та його внутрішньої особистісної мотивації, а також його поведінки під час відбування покарання. Відтак, авторка здійснила аналіз ефективності таких заходів за допомогою використання низки методик вимірювання (оцінювання) ефективності на підставі встановлення показників (факторів) означених соціально-психологічних властивостей засудженого. Таке дослідження дисертантки, вірогідно, надасть змогу у подальшому визначити доцільність як законодавчого закріплення, так і практичного використання у діяльності виховних колоній тих чи інших видів заходів заохочень та заходів стягнень, що свідчить про його беззаперечну актуальність та науково-теоретичну і практичну цінність.

Більше того, на підставі проведеного дослідження здобувачкою виявлено деякі прогалини, правові колізії, суперечності і неточності у законодавстві про застосування заходів заохочення і стягнення до неповнолітніх ув'язнених, а відтак сформульовано низку пропозицій щодо удосконалення такого законодавства, а саме

стосовно: переліків видів заходів заохочення та заходів стягнення, переліків і змісту підстав та особливостей порядку застосування до них таких заходів. А також вперше сформульовано й обґрунтовано низку практичних рекомендацій щодо ефективізації цих заходів. Така практична значущість дисертаційного дослідження є безсумнівним підтвердженням його гострої актуальності.

Крім того, слід зауважити, що обрана дисертанткою тема роботи є особливо актуальною внаслідок відсутності в науці кримінально-виконавчого права як окремого комплексного дослідження заходів заохочення і стягнення, які застосовуються до неповнолітніх ув'язнених, так і методики виявлення ефективності таких заходів.

І, врешті, дисертаційне дослідження Бурдіної Т. В. виконане в межах науково-дослідної проблематики роботи факультету № 1 ПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ відповідно до теми «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (2021-2024 рр., номер державної реєстрації 0121U113930), що теж є свідченням його актуальності.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації. Усі наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, обґрунтовані на належному науковому рівні, вони відповідають меті і завданням роботи, об'єкту і предмету роботи, методології дослідження, структурі роботи, а також джерельній базі дослідження.

Метою дисертації є комплексне дослідження теоретичних засад і практичних особливостей правового регулювання застосування заходів заохочення і стягнення до неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі, а також виявлення їхньої ефективності та розроблення пропозицій щодо удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України у цій сфері та практичних рекомендацій стосовно ефективізації застосування таких заходів. Здобувачка цілковито досягла поставленої мети на основі успішного вирішення низки завдань, котрі відображено у логічній структурі роботи.

Об'єктом дослідження виступили суспільні відносини у сфері застосування заходів заохочення і стягнення до засуджених осіб, а предметом стали заходи заохочення і стягнення, які застосовуються до неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі, та їх ефективність.

Для забезпечення реалізації поставленої мети і завдань дисертантка послуговувалася такою методологією дослідження: філософськими дослідницькими підходами (діалектичним і аксіологічним); загальнонауковими методами (системним та безпосередньо пов'язаними з ним структурно-функціональним і методом класифікації, методом аналізу та синтезу, який охоплює системний (кількісний та якісний) аналіз і протилежний йому метод синтезу, методом сходження від простого до складного та від абстрактного до конкретного, проблемно-хронологічним, аналізу документів, герменевтичним, термінологічним, лінгвістичним, статистичним, конкретно-соціологічним, методом гіпотез, факторного аналізу та кластерного аналізу); спеціальними юридичними методами (порівняльно-правового аналізу, формально-юридичним (догматичним), правового моделювання); методами психологічного дослідження (порівняльним, емпіричним психодіагностичним методом опитування, методами (кількісними та якісними) обробки даних, інтерпретаційним методом); а також логічними прийомами і засобами наукового пізнання (індукції і дедукції, абстрагування, аналогії). Крім того, здобувачка використала в роботі методики проведення практичного дослідження, а саме комплекс психодіагностичних методик, у т. ч. дві авторські анкети.

Належну обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження забезпечила також раціональна та узгоджена структура роботи, зумовлена її предметом, метою та завданнями. Вона складається зі вступу, 4 розділів, які містять 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та 21 додатку. Органічно взаємопов'язані розділи та підрозділи дисертації, відповідно до заявлених дисертанткою завдань, розкривають усі суттєві аспекти теми.

У розділі 1 розкрито поняття, сутність та значення заходів заохочення і заходів стягнення, що застосовуються до неповнолітніх ув'язнених; проаналізовано

види таких заходів; досліджено міжнародні стандарти застосування до неповнолітніх ув'язнених заходів дисциплінарного впливу та виявлено особливості впровадження деяких їхніх положень в національному законодавстві.

У розділі 2 визначено підстави застосування таких заходів та розглянуто порядок їхнього застосування.

У розділі 3 охарактеризовано виправлення і ресоціалізацію неповнолітніх ув'язнених як критерій ефективності застосовуваних до них заходів заохочення і стягнення; встановлено значення принципу індивідуалізації у виховній роботі та з'ясовано зміст і значення соціально-психологічних властивостей засудженого, у т. ч. ставлення та внутрішньої особистісної мотивації – як засобів підвищення ефективності таких заходів.

У розділі 4 подано поняття та висвітлено загальну методику вимірювання ефективності в юридичній науці та в теорії кримінального покарання, а також визначено критерії оцінювання ефективності заходів заохочення і стягнення, застосовуваних до неповнолітніх ув'язнених. Крім того, охарактеризовано методики дослідження ефективності таких заходів та розкрито особливості їхнього використання. І, врешті, сформульовано пропозиції щодо удосконалення законодавства про заходи заохочення і стягнення, які застосовуються до неповнолітніх ув'язнених, а також розроблено практичні рекомендації стосовно підвищення ефективності таких заходів.

За результатами дослідження сформульовано достовірні, якісні, належно аргументовані, самостійні висновки, котрі підтверджують наукову новизну роботи.

Високий ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, представлених у дисертації, визначається також вагомою джерельною базою з 335 найменувань. Теоретичну основу дослідження становить значний обсяг наукових праць з кримінально-виконавчого права, міжнародного права, прав людини, юридичної психології і педагогіки, пенітенціарної психології і педагогіки, що засвідчує міждисциплінарний характер роботи. Нормативно-правова база дослідження охоплює Конституцію України, національне законодавство (кримінально-виконавче та інше галузеве, зокрема кримінальне), у т. ч. низку

кодексів та відомчих актів, а також міжнародні стандарти з досліджуваної проблематики. Доволі суттєвою є емпірична база дослідження, а саме дані анкетування (опитування) 55 респондентів, проведеного у Кременчуцькій виховній колонії у 2020 р. за низкою методик; а також різноманітні опитування ув'язнених та персоналу установ виконання покарань, здійснені іншими науковцями, та дані статистичних досліджень з означеного питання, отримані іншими дослідниками. Очевидно, що скрупульозне опрацювання дисертанткою усіх цих джерел посприяло успішному досягненню поставленої мети дослідження.

Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна роботи полягає у тому, що дисертація є першим в українській науці кримінально-виконавчого права комплексним дослідженням теоретичних засад і практичних особливостей застосування заходів заохочення і стягнення до неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі, а також проблеми виявлення їхньої ефективності, котре, відтак, містить пропозиції щодо удосконалення кримінально-виконавчого законодавства у цій сфері та практичні рекомендації стосовно ефективізації застосування таких заходів.

Окрім вже згадуваних при висвітленні актуальності дисертації деяких результатів дослідження, що становлять наукову новизну, слід вказати на такі новітні в науці кримінально-виконавчого права положення, узагальнення, висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані дисертанткою. Здобувачка вперше довела, що розуміння правової природи заходів як заохочення, так і стягнення, які застосовуються до неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі, власне як стимулюючих їхню правослужняну поведінку, а відтак їхнє виправлення і ресоціалізацію та запобігання новим правопорушенням, є передумовою досягнення їхньої ефективності. Особливу увагу привертає те, що авторка вперше обґрунтувала використання комплексу методик (а саме: методики діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса та методики діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса; опитувальника «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» (ADOR); п'ятифакторного особистісного опитувальника Р. МакКрає і П. Коста (тест «Велика п'ятірка»); а також двох авторських анкет:

анкети для вивчення соціально-психологічних особливостей сім'ї, умов зростання і виховання досліджуваних та анкети для вивчення ставлення неповнолітніх ув'язнених до застосовуваних щодо них заходів заохочення і стягнення) для дослідження ефективності таких заходів загалом та визначення суб'єктивних (внутрішніх) емпіричних референтів зокрема. Дисертантка удосконалила аргументування доцільності використання юридичного підходу до встановлення факту виправлення неповнолітнього ув'язненого; а також надала подальшого розвитку узагальненню поширених у доктрині кримінально-виконавчого права підходів до розуміння ресоціалізації неповнолітніх ув'язнених.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані дисертанткою наукові положення, висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути застосовані у: науково-дослідницькій сфері – для подальших досліджень проблем, пов'язаних із ефективізацією застосування заходів заохочення і стягнення до неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі, в науках як кримінально-виконавчого права, так і юридичної психології та пенітенціарної психології і педагогіки; правотворчій діяльності – у процесі вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України щодо застосування заходів заохочення і стягнення до неповнолітніх ув'язнених та узгодження його з міжнародними стандартами з означеного питання; у т. ч. при розробці відповідних Методичних вказівок і рекомендацій; правозастосовчій діяльності – у практичній діяльності органів і установ виконання покарань щодо ефективізації застосування заходів заохочення і стягнення до неповнолітніх ув'язнених; у т. ч. для покращення роботи соціально-психологічної служби і методично-виховної ради виховної колонії, а передусім пенітенціарних психологів і педагогів та їхнього ширшого залучення до забезпечення такої ефективізації; освітньому процесі – при викладанні курсів «Кримінально-виконавче право України», «Юридична психологія», «Пенітенціарна психологія» та відповідних спецкурсів, а також для підготовки підручників та навчальних і методичних посібників.

Повнота викладу одержаних результатів. Основні положення та результати дослідження Бурдіної Т. В. висвітлено у 8 наукових статтях, опублікованих в

українських фахових виданнях з юридичних наук, а також у 6 тезах доповідей на всеукраїнських, регіональних та міжнародних наукових і науково-практичних конференціях. Така доволі вагома кількість наукових публікацій здобувачки, їхній значний обсяг, а також зміст, котрий часто є ширшим, аніж положення, розглянуті у самій дисертаційній роботі, засвідчують належний рівень апробації результатів дослідження.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертація містить результати власних, самостійних, новаторських досліджень Бурдіної Т. В. Використання наукових підходів, розробок, тверджень, ідей, відомостей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело (список використаних джерел налічує 335 найменувань). Крім того, дисертанткою надано достовірну інформацію про результати власної наукової діяльності, використані методики дослідження та джерела інформації, що засвідчує дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності відповідно до Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. У дисертаційній роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикацій, фальсифікацій та інших порушень, що підтверджує самостійний характер дисертаційного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Актуальність, обґрунтованість і достовірність, наукова новизна, практична значущість та повнота викладу одержаних результатів представленого до захисту дисертаційного дослідження Бурдіної Т. В. заслуговують на позитивну оцінку. Водночас, робота містить деякі дискусійні чи суперечливі положення, які викликають певні зауваження, а саме:

1. На нашу думку, окрім теоретичного аналізу міжнародних стандартів застосування до неповнолітніх ув'язнених заходів заохочення і стягнення та розкриття особливостей впровадження деяких їхніх положень в національному законодавстві, було б слушно висвітлити також практику Європейського Суду з прав людини з цього питання.

2. У роботі не виділено окремим підрозділом методологію дисертаційного дослідження.

3. Видається, що було б доцільно запропонувати у сформульованих дисертанткою пропозиціях виключити з переліку заходів як заохочення, так і стягнення неефективні, на думку опитуваних неповнолітніх ув'язнених, заходи, а саме заходи морального характеру.

4. Вважаємо не зовсім слушним надавати неповнолітньому ув'язненому можливість самому обирати вид застосовуваного до нього заходу заохочення і заходу стягнення.

Безперечно наведені зауваження мають рекомендаційний характер та спонукають до наукової дискусії і додаткових пояснень дисертантки на публічному захисті. Вони лиш підтверджують складність і багатоаспектність обраної для дослідження теми, тож не впливають на високу позитивну оцінку дисертації та жодним чином не применшують її високий науковий рівень.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Бурдіної Т. В. «Заходи заохочення і стягнення, які застосовуються до неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі, та їх ефективність», яке подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», виконане на високому науковому теоретичному рівні та має вагоме прикладне значення. Воно є самостійною, цілісною, комплексною працею. Отримані дисертанткою нові науково обґрунтовані результати становлять очевидну цінність для реформування кримінально-виконавчої системи, у т. ч. для становлення ювенальної юстиції.

Концептуальні положення, узагальнення, висновки, пропозиції та рекомендації, що виносяться на захист, сформульовані й обґрунтовані дисертанткою особисто на підставі самостійно проведених досліджень. У роботі не виявлено жодних порушень академічної доброчесності.

Дисертація оформлена відповідно до нормативних вимог і стандартів МОН України, які передбачені для такого виду досліджень. Робота логічно структурована, усі її елементи змістовно узгоджені. Вона написана науковим стилем, грамотною літературною мовою. Дисертаційна робота пройшла належну апробацію.

Зважаючи на зазначене вище, можемо констатувати, що дисертація Бурдіної Т.

В. «Заходи заохочення і стягнення, які застосовуються до неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі, та їх ефективність» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, яка за своєю актуальністю, ступенем обґрунтованості і достовірності, науковою новизною, рівнем практичної значущості отриманих результатів, повнотою викладу одержаних результатів, а також відсутністю порушень академічної доброчесності відповідає положенням Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою КМУ від 23.03.2016 р. № 261, та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44, а також вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40.

А отже, дисертантка Бурдіна Тетяна Валентинівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри історії держави, права
та політико-правових учень
юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка
Ригіна Олена Михайлівна